



Grieg - “Vinjesangene” op. 33

Syklus eller samling, og spiller det noen rolle?

Emnekode

MUK502-1

Kandidatnummer

2410

Veileder

Farstad, Per Kjetil

Universitetet i Agder, 2019

Fakultet for Kunstfag

Institutt for Klassisk Musikk

Innhold

Innhold	2
Grieg - “Vinjesangene” op. 33	3
Syklus eller samling, og spiller det noen rolle?	4
Utdrag	5
Tonearter	7
Tekst	10
Formidling	11
Bis	13
Litteraturliste	14

Grieg - “Vinjesangene” op. 33

“...foruten det rent sjelelige moment ligger også Hardangernaturen skjult i disse sangene...”¹

- Edvard Grieg

Edvard Grieg har flere sangsykluser, deriblant “Haugtussa”, som er virkelig godt kjent. “Vinjesangene” op. 33 er bare indirekte velkjent, noe som ligger i bakgrunnen til dette verket. Jeg skal komme tilbake til dette, og hvorfor dette verket har noe av den samme plastisiteten som Schuberts “Winterreise”.

Manuskriptet til “Vinjesangene” er datert 20. Mai 1880, men har en interessant og avslørende fragmentarisk begynnelse.

Grieg tok 7 år tidligere for seg et dikt av Aasmund Olavsson Vinje (1818-1870), “Du gamle mor” og tonesatte dette. Det ble med denne sangen frem til han noen få år senere, i 1877, også tok for seg “Langs ei å”. Disse sangene ble “glemt” og han skrev noen substansielle verk, bl.a. Strykekvartetten i G-moll, og så var det stopp.

Mye har blitt skrevet om Griegs skrivesperre i de neste 2-3 årene; ekteskapsproblemer, utenlandsopphold og reise. Det holder å nevne at han begynte å innstille seg på at hans karriere som komponist var over, og at han måtte fortsette kun som pianist og dirigent.

Etter hans retur til Bergen i 1880 får han lest en diktsamling av Aasmund Olavsson Vinje, og den antenner en enorm kreativitet hos Grieg. I løpet av en drøy uke komponerer han ytterligere 13 sanger til diktene til Vinje. Sammen med de to tidligere sangene har han dermed 15 sanger. Før notene ble publisert året etter har han redusert samlingen til 12 sanger - 3 av dem “går ud”.

¹ Biografitekst Bergen Bibliotek: <https://bergenbibliotek.no/grieg/bio2>

Syklus eller samling, og spiller det noen rolle?

Det er vanskelig å forestille seg at en diktsamling med separate tekster kan bli til et samlet verk med syklisk funksjon. Det har blitt gjort, og med varierende hell. Schubert er en naturlig referanse. Hans “Winterreise” er laget av to samlinger med dikt av Wilhelm Müller, og bærer preg av å ha et fremtvunget narrativ. Schubert tok for seg diktene til Müller i to forskjellige perioder og skrev sanger til dem, og koblet dem sammen for å lage det vi i dag kjenner som historien om antiheltens ferd mot fortapelse, ensomhet, og mentalt sammenbrudd.

Griegs “Haugtussa” er derimot et kroneksempel på et ekte syklisk verk, basert på Arne Garborg sitt mesterverk av samme tittel fra 1895. Begge har et klart narrativ, og det er takket være Garborg sin visjon.

Hvor havner Vinjesangene i denne sammenhengen, kan man jo spørre seg selv? Man kan selvsagt legge godviljen til og finne sammenhenger, skjulte meninger, og dandere med fantasi mellom sangene for å få dem til å henge sammen - og dermed fremtvinge en historie av et slag, og dermed slippe unna med å kalle Vinjesangene en sangsyklus. Jeg tror det er å strekke strikken litt, spesielt med hvor tydelig enkeltstående mange av sangene er, og hvor mye de skifter i perspektiv og karakter.

Vinjesangene kanskje best tolket som enkeltsanger, men har Grieg gjort noen god innsats for å plassere dem i sin beste rekkefølge? Det er alltid et spørsmål som dukker opp når man synger sanger fra en samling. Puritanere vil kanskje insistere på å la Vinjesangene være urørt, men jeg vil gjerne drøfte muligheten for å justere litt på rekkefølge og andre aspekter.

Utdrag

Det er ikke alltid man har anledning til å fremføre komplette verk på konsert. For å spare tid (eller unngå sanger man ikke liker eller mestrer) må man av og til gjøre et utdrag, enten det er en arie, en enkelt sang, eller et knippe sanger. Dette er vanskelig å gjøre med sangsykluser, på samme måte som at det er vanskelig å få en god opplevelse av å se kun første tredjedel av en film, eller lese første, midterste, og siste kapittel i en bok. Det finnes imidlertid noen unntak, og jeg har erfaring med at publikum ofte er veldig tilfreds med å høre en liten håndfull sanger fra Winterreise, eller de første 7 sangene fra Schumanns "Dichterliebe".

Utdrag fra Vinjesangene er en veletablert utøvelsespraksis. Man skal ikke granske mange referanser til Grieg sanger, eller se hvilke sanger som er spilt inn og hvilke som ikke er spilt inn - før man ser at noen av sangene står fint på egne bein. Ikke bare står de fint alene, men jeg vil våge meg på en påstand om at mange ikke engang vet at disse sangene tilhører et større opus.

Den niende sangen i Vinjesangene, "Ved Rondane", og dessuten den andre sangen, "Våren", har blitt så etablert og mye brukt at man kan tilgis for å tro at disse er nasjonalsanger. Disse to, og en og annen av de andre sangene brukes gjerne separert fra samlingen - gjerne samlet i et eget lite "knippe".

Noen av sangene er såpass korte, rare, og ved første gjennomlytting ubemerkelsesverdige, at de gjerne aldri synges med mindre man synger alle. Dette er synd, for hver og en sang har sin enestående karakter og har kvaliteter som er verdt å oppleve.

I et intervju i år 2007 med sanger Njål Sparbo og pianist Einar Røttingen, stiller Sparbo seg undrende til hvorfor så mange av sangene til Grieg ikke er fremført: "... for meg er det rett og slett ubegripelig".

Røttingen greier litt ut om dette, og peker på et vesentlig punkt angående det norske forskningsmiljøet og dets rolle:

Et problem har nok vært at enkelte musikkvitere har uttalt seg om noen av sangene på en noe ufordelaktig måte. I en ledende bok om Grieg omtales flere av syklusene med beskrivelser som "her var han ikke helt heldig" eller "Grieg har ikke klart å trenge helt inn i dette". Dette er personlige vurderinger som man er i sin fulle rett til å gjøre, men når forskningsmiljøet er så lite som i Norge, blir kommentaren stående uimotsagt. Da får uttalelsen en enorm betydning, og det blir ingen levende diskusjon. (Habbestad, 2007)

Det er mange flere faktorer som spiller inn her. Noen av sangene er rett og slett så strålende attraktive at man ikke kan unngå å ville vise dem frem, og når man ikke har plass på programmet må man gjøre harde valg. Jeg har selv valgt en håndfull sanger som går godt sammen - disse er gjerne nummer 5,6,7, og 9 ("Langs ei å", "Eit syn", "Gamle mor", og "Ved Rondane"). Disse viser det lyriske og mystiske; det folkelige og dansende; det vemodige og retrospektive; og det nasjonalromantiske og maleriske. Det finnes mange andre kombinasjoner som egner seg godt, men dette gjør jo at man stadig unngår de litt "vanskeligere"

sangene - de som krever ekstra god lytting på teksten, eller de sangene publikum kanskje aldri har hørt tidligere.

En annen kilde til utvalg er hvilke tonearter som passer sammen, og hvilke som passer for den aktuelle sangstemmen. Dette er verdt et eget avsnitt, og vi kommer tilbake til bass-baryton Njål Sparbo, som er en essensiell brikke i denne diskusjonen.

Tonearter

Vinjesangene ble, som så mange av Griegs sanger, utgitt i kun en eller kanskje to tonearter. Dette har ført til at det er enkelte samlinger som faller litt mellom to stoler hva angår stemmefag. Jeg har byttet stemmefag i perioder, og dette har dermed også påvirket repertoarvalg. Ofte har man spurt seg om den ene eller andre syklusen/samlingen passer en baryton eller om den er best for tenor? I Vinjesangene er det enkelte sanger som ikke ligger så godt til i originaltonearten. Det har dermed vært nødvendig å enten droppe disse sangene (ikke optimalt, spesielt om det er en attraktiv sang); leve med at de går (for eksempel) for dypt i leie; eller transponere.

Transposisjon av sangrepertoar er velkjent ellers i litteraturen, noe vi ser i utgivelsene til de mest kjente liedkomponistene. Schubert, Wolf, Schumann finner man gjerne i alle mulige slags tonearter. Dette gjør at hver enkelt utøver kan velge den mest komfortable versjonen for sin stemme. Dette løser imidlertid ikke alle problemene.

I Vinjesangene er det, som nevnt, bare noen få sanger som ikke ligger så bra til. Om man transponerer hele syklusen så vil dette få konsekvenser i andre enden

av registeret. Det handler ikke bare om at noe er for lavt eller for høyt for sangeren, men at musikken kan stå i fare for å miste sin karakter.

En sang som skal være mørk kan bli for lys. Avslutningen på sang nummer 8, “Det Første”, er et perfekt eksempel. Denne sangen skal slutte i mørket “... som bleike Draug”. Hvis man ikke får nok og riktig klang på denne lave C’en er det kanskje bedre enn at den blir for høy i klimakset noen takter tidligere. Men mister man avslutningstonen helt er kanskje ikke dette heldig heller. Dette krever den perfekte toneart.

Avslutningsnummeret, 12, “Fyremål”, er en skikkelig pompøs sang, og ender opp nært toppregisteret. Det kan være fristende for enkelte å skyve denne opp i toneart for å være litt “show-off”, men da risikerer man at stykket mister sin intime lied-karakter, og blir mer som en helte-arie. Alt til sin tid. Jeg har sunget denne sangen både i originaltoneart og transponert ned en liten ters, noe som gjør sangen mer robust og helhetlig, uten fare for å bli hysterisk. Dette var imidlertid i min tid som baryton, og jeg er nå tenor, og dermed tilbake i originaltonearten.

Men vent, hvordan har jeg kunnet prøve forskjellige tonearter? Jo, i min tid som baryton fikk jeg tips fra Terje Mathisen om å kontakte Njål Sparbo. Sparbo foretok et forskningsprosjekt i årene 2000 til 2007 på Griegs samtlige sanger. Dette resulterte i gjennomgang og digitalisering av alle sangene og feilkorrigerings i både noter og tekst.

Ja, isteden for å ha Peters-utgavene som hovedreferanse, ville jeg jobbe med dikternes originalmanuskriptsdfppter. Det viste seg at det var store

forskjeller mellom originalmanuskriptene og Peters-utgavene; en grov feil, minst, i hver eneste sang! (Habbestad, 2007)

I tillegg til denne enorme jobben tok han det på seg å transponere samtlige sanger til samtlige tonearter. Dette viste seg å være et fruktbart og nyttig arbeid. Notene kunne jeg bestille direkte fra ham via <http://norwegiansongs.net/>

Jeg måtte selvsagt gjøre research på forhånd for å teste hvilke sanger som trengte transponering, og hvor mye. Denne jobben gjorde jeg første gang i min tid som baryton i samarbeid med pianisten. Det er nemlig ikke alle tonearter som egner seg like bra på piano, så det kan være at den perfekte tonearten for en sanger er direkte ubehagelig for en pianist å spille, eller omvendt.

Avslutningsvis må jeg nevne at originaltoneartene ikke nødvendigvis passer så bra sammen. Ta for eksempel de siste to sangene: “Trudom” og “Fyremål”. De har henholdsvis toneartene Gess-dur og G-dur. Det er ikke så veldig elegant å skifte med en halvtone. Samme forhold er mellom nummer 8, “Det Første”, og nummer 9, “Ved Rondane”. Der slutter musikken i C-moll, og går opp en halvtone til Dess-dur. Disse overgangene kan man lett gjøre mer behagelige og spennende ved å transponere litt. Kanskje de med fordel kan være samme toneart? Eller at de skilles mer fra hverandre. Her er gehøret den beste løsningen, og dessuten kvalitative undersøkelser - det holder å teste et par sanger på noen venner og kollegaer for å få litt mer data om hva som funker og hva som ikke funker.

Tekst

Publiseringen av Vinjesangene var både i Vinje sitt original-språk og på Dansk. Tanken var at det skulle nå et større publikum. Notene vi i dag bruker, Edition Peters Nr. 8514a og Nr. 8515a (førstnevnte er volum 1, som inneholder Vinjesangene), har oversettelser til Tysk og Engelsk. Jeg har ikke tatt stilling til disse oversettelsene. Jeg har brukt en del tid på den Norske versjonen og har noen tanker om denne.

Som nevnt ovenfor florerer den Norske versjonen med feil “... store forskjeller mellom originalmanuskriptene og Peters-utgavene; en grov feil, minst, i hver eneste sang!”². Dette blir man ikke klar over før man gransker teksten nøye og sammenlikner med originalen. Som et direkte resultat av Njål Sparbo sitt arbeid har vi nå muligheten til å synge teksten direkte fra en nytrykket note, med bedre oppsett og med alle disse korreksjonene lagt inn. Dette, og fritt valg av toneart, er en luksus som virkelig er verdt å betale for.

En annen faktor som jeg må diskutere er språket i seg selv. Dette har med formidling å gjøre, og mine observasjoner av publikums reaksjoner på tekstene når jeg har fremført disse sangene på konsert.

² Habbestad, Ida (2007), Grieg07, “*Griegs samla songar*”, intervju

Formidling

Når man koker det hele ned til det essensielle, så sitter man igjen med formidling. Det er det det handler om. Hvilken toneart man velger; om en og annen tone er “feil” i henhold til manuskriptet; om teksten har skrivefeil - alt dette er viktig for en utøver, men sannsynligvis mindre viktig for publikum. For publikum er det ofte en blanding av den rene instrumentale musikken og teksten som kommer sammen til å gi den store opplevelsen.

Jeg har erfart direkte og veldig tydelig viktigheten av å kunne formidle teksten klart og forståelig. Å synge på Norsk, eller i det minste Engelsk i de tilfellene hvor det er originalspråket, gjør formidling enklere og mer naturlig - og dermed bedre. En av komponistene jeg stadig kommer tilbake til er Franz Schubert, og spesielt Winterreise. Musikken hans er glimrende, og ofte merker jeg at publikum lytter veldig intenst på instrumental-delen av fremførelsen - sangen og pianoet, men at teksten ikke gir den responsen den skal. Dette skyldes ganske enkelt en språkbarriere. Det er mange som kan grunnleggende Tysk, men det er ofte ikke nok til å kunne henge med på mer eller mindre komplekse maleriske og poetiske tekster. Det er dessuten ingen hemmelighet at, selv om jeg kan Tysk, og selvsagt har satt meg grundig inn i tekstene jeg synger, så er det en viss avstand og kunstighet i å fremføre på et språk som jeg ikke bruker daglig.

På en konsert fremførte jeg først et knippe sanger av Schumann og Schubert (se forøvrig ovenfor om utdrag), alle sammen på Tysk. Deretter fremførte jeg Vinjesangene. Forskjellen i ren musikalsk kvalitet og formidling kan alltid

diskuteres, men det er et subjektivt tema og jeg har vanskelig for å tro at man kan komme i mål med noen diskusjon der. Formidlingen av teksten, derimot, var tydelig og åpenbart annerledes mellom de to språkene. Når jeg sang Vinjesangene så klamret publikum seg fast til hvert ord og hver setning, og forsto teksten intuitivt, mens de var mer distanserte under Schumann og Schubert. Dette er en lett empirisk undersøkelse å gjøre, forøvrig: Syng de samme sangene for et publikum, både på et fremmed språk og på Norsk, og man kan se forskjellen. Dette gjorde jeg til et poeng i seg selv ved å lage en egen versjon av Winterreise - nå "Vinterreise". Det er lett å merke at publikum lytter til teksten når de forstår den, og jeg merker at jeg formidler tydeligere - gjerne på bekostning av "skjønnsangen".

Et spørsmål som da melder seg når man snakker om formidling og språk. Forstår publikum språket i Vinjesangene? Noen av tekstene er ganske radikale i sin Nynorsk, og det kan være at noen av dem er bortimot like fremmede som om de skulle vært på Tysk. Kanskje de kan moderniseres? Kanskje man kan erstatte et ord her og der i formidlingens tjeneste? Dette er åpne spørsmål som jeg ikke har noen klare svar på. Originalspråket til Vinje låter aldeles strålende og egner seg godt som sang, men man skal ikke være for puritansk heller - tekstens innhold er viktig også. Jeg tror man kan gjøre begge deler - modernisere i "yttergrensene", og la resten stå i fred.

Konklusjon

Ja, disse sangene har en større fleksibilitet enn det mange ofte brukte sanger fra sykluser har. De kan serveres enkeltvis, i små samlinger, eller i sin helhet. Fordi de ikke henger sammen kan de stokkes i den rekkefølgen man ønsker, og man kan lage en blanding som er mer attraktiv for det aktuelle konsertprogrammet man presenterer. Man kan også lage en mer tilfredsstillende og iørefallende helhet ved å stokke på rekkefølgen og lage sammensetninger med tonearter som passer bedre.

Som ekstranummer er noen av sangene spesielt ettertraktet, men man kan også være dristig og servere noen av de man ikke hører så ofte. Sang nummer 5, “Langs ei å”, er et vidunderlig stykke å avslutte en konsert med. Vakkert og poetisk, enkelt og tilgjengelig, dramatisk og intimt. Kanskje kunne syklusen endt med denne sangen?

Det er nok å si om Vinjesangene i sin helhet til at man har anledning til å dykke i tekstmaterialet. Hadde jeg hatt ytterligere et essay å skrive om denne flotte samlingen kunne man diskutert Aasmund Olavsson Vinje sine glimrende tekster, hans radikale språk, Grieg sine tolkninger av tekstene (på godt og vondt?), og ikke minst hvordan han bruker musikken til å understreke innholdet i tekstene (eller hvordan han ikke gjør det, i noen tilfeller). Man kunne også diskutert emner som samspill med piano-stemmen, sangtekniske utfordringer, og mer om hvilken plass Vinjesangene har i sanglitteraturen totalt sett.

Det er ingen tvil om at Griegs Vinjesangene er en “arbeidshest” som kan brukes til så mangt: alt fra en storartet samling som kan dekke en hel konsertavdeling til et lite ekstranummer - og alt i mellom.

Litteraturliste

Edition Peters Nr. 8514a. "*Sämtliche Lieder*" Band I op. 2-49 (s. 156-192)

Sparbo, Njål. *Nyutgivelser av Griegs sanger i samtlige tonearter* (2000-2007)

<http://norwegiansongs.net/>

Falch Johannesen, Karen (2017), Bergen Offentlige Bibliotek. *Biografitekst*

<https://bergenbibliotek.no/grieg/bio2>

Habbestad, Ida (2007), Grieg07. "*Griegs samla songar*", intervju

<http://www.grieg07.no/%5Epage=52&show=227&PHPSESSID=f48d69856df66c2f0891ccb38bea294e/default.htm.htm>